

УДК 378.147:908

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-91-4-79-87>

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ У СИСТЕМІ КРАЄЗНАВЧИХ ЗНАТЬ ТА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

І. М. Дубель

ORCID 0000-0003-2086-6373

Переживаючи перехід від індустріальної моделі економіки до «економіки послуг», вітчизняна краєзнавча освіта має при цьому враховувати світову практику та існуючі тенденції: глобалізацію культури та туристифікацію українського простору, підготовку фахівців-краєзнавців через компетентнісну модель навчання, діджиталізацію освітнього процесу, збільшення дослідницької роботи студентів тощо. Розуміючи міждисциплінарну природу краєзнавчих знань, умінь та навичок, ми повинні комплексно дослідити сучасний процес їх формування, виокремити ключові суб'єкти цього процесу та дослідити їх вплив один на одного. Саме через такий структурний аналіз ми можемо здійснити спробу обґрунтування корекції форм та змісту освітніх програм краєзнавчого циклу у вищих навчальних закладах задля приведення їх у відповідність до актуальних вимог часу та суспільства.

У статті розглянуто поняття «краєзнавчі компетентності» у контексті його міждисциплінарної структури. Обґрунтовано цілісність та взаємообумовленість «краєзнавчих компетентностей» як єдиного інтегрального поняття. Досліджено актуальну специфіку функціональних взаємозв'язків між секторами формування краєзнавчих знань. Виділено та пояснено значення структурних секторів у процесі формування краєзнавчих компетентностей у студентів закладів вищої освіти (ЗВО): предметний, дидактичний, науково-педагогічний та глобалізаційно-полікультурний. Коротко проаналізовано роль та значення глобалізаційно-полікультурного блоку краєзнавчих знань у майбутньому розвитку краєзнавства як трансдисциплінарного науково-освітнього напрямку, окреслено поле майбутніх досліджень у цьому аспекті.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчі компетентності, компетентнісна модель, краєзнавчі знання, міждисциплінарність, вища освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. За останні роки

проблема розвитку вітчизняної краєзнавчої освіти набула особливої актуальності. Це спричинюється як внутрішніми факторами – актуалізація шкільного патріотичного виховання, поступовий перехід до постіндустріального типу суспільства, так і зовнішніми – євроінтеграційні прагнення України, популяризація культурного та історичного іміджу нашої держави, посилення міжнародної співпраці тощо. Як наслідок, проводиться відповідне реформування освітніх програм у контексті сучасних європейських наукових тенденцій. Нині продовжує тривати гармонізація та уніфікація відповідного законодавства на основі концептуальних положень державних документів про стратегію розвитку освіти, викладених в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у Державній національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Тож, перед вищою школою та її педагогами постають нові вимоги щодо формування краєзнавчих компетентностей фахівців у галузі шкільної географії, а отже і змушують шукати нові принципи структуризації змісту краєзнавчої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Суспільні, освітні, політичні, географічні та культурні процеси з плином часу зазнають неминучих трансформацій та по-різному співвідносяться між собою. Відповідно, поступово виникають і нові типи суспільств із актуальними потребами і запитамі, в тому числі змінюються і завдання професійних краєзнавців. Так, якщо до початку XXI сторіччя під поняттям «краєзнавчі компетентності» малися на увазі окремі знання, уміння та навички (ЗУН) із низки загальних дисциплін (географії, біології, історії, літератури), і воно сприймалося виключно як «описове батьківщинознавство» (Шемшурина, 2011), то нині концепція компетентнісного вивчення краєзнавства означає, перш за все, фундаментальне розуміння взаємозв'язків між його складовими. Визначенням поняття «краєзнавчі компетентності» займалися такі науковці, як Ю. Костриця, Л. Вішнікіна, С. Шемшурина, А. Сорокіна, А. Алейник; на рівні професійної підготовки студентів ЗВО шляхи формування краєзнавчих компетентностей у різний час досліджували такі науковці, як В. Кубійович, Г. Карпов, П. Тронько, В. Білозерцев, Л. Вовк, С. Архангельський, О. Гончаров, О. Топузов, Л. Жванко, А. Байцар, М. Мирош, Я. Івах; суспільне значення та аксіологічну функцію краєзнавчої освіти у своїх працях доводили В. Луговий, І. Зязюн, П. Кропоткін, В. Бугрій, О. Барков, Л. Берг, О. Топузов та ін.

Незважаючи на численні публікації, присвячені проблемам визначення поняття «краєзнавчі компетентності» та їх формування у

студентів ЗВО, структурні взаємозв'язки між суб'єктами формування краєзнавчих знань у вітчизняній науці залишаються невисвітленими.

Мета роботи – розкриття актуальних механізмів формування краєзнавчих знань, виділення в освітньому процесі ЗВО дидактичних блоків для формування краєзнавчих компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Обґрунтовуючи наведену далі схему взаємозв'язків у структурі краєзнавчих знань, ми виходимо з того, що в наш час ЗВО вимушені готувати не вузькопрофільного фахівця із обмеженим набором знань, умінь та навичок (ЗУН), а спеціаліста, здатного оперувати міждисциплінарними категоріями та явищами, орієнтуватися в невизначених умовах наукових пошуків, констатувати, обґрунтовувати та вирішувати існуючі проблеми за допомогою всебічної ерудованості, аналітичного та креативного мислення.

Однак, перш ніж почати розгляд безпосередньо «краєзнавчих компетентностей», слід відзначити, що кожна із них формується через певний сектор або *суб'єкт* знань. Науковець П. Г. Шищенко (2000) зазначає, що «об'єктно-предметне поле краєзнавства суттєво можуть доповнювати науково-теоретичні, методичні, дидактичні, психологічні, виховні аспекти дослідження в системі «індивід – ландшафт – навколишнє природне середовище» (с. 1-2). Лише комплексно дослідивши глибинні зв'язки, які наповнюють сучасне краєзнавство, ми зможемо обґрунтувати кожен компетентність як об'єктивно необхідну для фахівця-краєзнавця. Тому ми спробуємо за допомогою рис. 1 спершу провести структурний аналіз взаємодії ключових секторів при формуванні сучасних краєзнавчих знань.

У своїй схематизованій моделі секторів краєзнавчих знань ми визначаємо, що їх *предметний сектор* складають освітньо-наукові установи (переважно ЗВО), у яких *одночасно* ведеться підготовка майбутніх фахівців і науково-дослідна робота у межах конкретних дисциплін (наукових гуртків чи товариств, кафедр, факультетів тощо). *Дидактичний сектор* – науково-методичні організації (Міністерство освіти, обласні та міські/районні відділи освіти тощо), які аналізують навчальний процес та напрацьовують для нього методичне забезпечення. *Науково-педагогічний сектор* краєзнавчих знань складають власне наукові установи, які зайняті науковим пошуком, задають стандарти у науковій роботі, створюють науково-педагогічну літературу (Національна академія педагогічних наук України, Національна спілка краєзнавців України, низка НДІ, тощо). Детальний взаємозв'язок між ними наступний:

Рис. 1. Структурні взаємозв'язки між секторами формування краєзнавчих знань

Науково-педагогічний сектор на основі дослідження актуальних наукових проблем продукує наукові доктрини, теорії, розробки у межах краєзнавчих дисциплін. За умови повної верифікації цих даних, вони опрацьовуються дидактичним сектором, який у вигляді змісту навчання, навчальних програм та стандартів поширює їх серед навчальних закладів, у тому числі серед ЗВО (предметний сектор). Згадані документи можуть бути як обов'язковими для виконання ЗВО при підготовці спеціалістів, так і рекомендаційними (наприклад, у рамках автономності ЗВО відповідно до Закону України «Про вищу освіту»).

Предметний сектор, у свою чергу, на базі освітніх стандартів здійснює підготовку спеціалістів, а також певною мірою продукує нові знання та розробки у межах визначених спеціальностей. Все це забезпечує основний (первинний) взаємозв'язок у запропонованій нами системі.

Однак існує і зворотний (вторинний) процес у описаній нами схемі, який забезпечує принцип замкненої системи. Науково-педагогічний сектор може забезпечуватись предметним науковим інструментарієм, обладнанням, приладами для навчально-дослідницької діяльності. Предметний сектор (у тому числі ЗВО) передає первинну методико-аналітичну інформацію про навчальний процес у дидактичний сектор

(метод зворотнього зв'язку), за допомогою якої може відбуватися корекція навчальних програм з краєзнавства, усуваються помилки та неточності.

Оброблену (вторинну) науково-методичну інформацію аналітично-рекомендаційного характеру (обов'язково із практичними рекомендаціями) дидактичний сектор надсилає у науково-педагогічний, де робляться висновки щодо успішності, актуальності та перспективності порушених наукових досліджень. Надалі тут знову формуються нові наукові доктрини та теорії. Таким чином, взаємодія між усіма секторами описаної системи є глибокою, багатосторонньою та цілісною; при цьому роль кожного сектора є фундаментальною та незамінною для системи і ми обгрунтовано можемо назвати кожен сектор *суб'єктом* формування краєзнавчих знань.

Крім того, на нашу думку, може бути доцільним виділити і четвертий сектор, який напряму впливає на функціонування трьох попередніх і має особливі (не завжди двохсторонні) зв'язки із кожним – *глобалізаційно-полікультурний*. На відміну від попередніх секторів він не має чіткої фізичної структури чи центру: у його основі лежать загальносвітові тенденції та явища, які є актуальними для всіх регіонів, незалежно від їх ієрархічного рівня: адміністративного, економічного, політичного, природно-кліматичного, туристичного та ін.). Сюди входять, наприклад, глобальне потепління, мультикультуралізм, міждержавні економічні альянси, митні та правові зони, мовні ареали і т.д.

Так, глобалізаційно-полікультурний сектор забезпечує для науково-педагогічного інтернаціональну віртуальну комунікацію, а у зворотньому напрямку – широко досліджується науковими установами як соціокультурний феномен. Тим самим, для предметного сектору відкриваються нові горизонти досліджень та навіть нові наукові напрямки. Дидактичний сектор уточнює та спрямовує в практичне русло нові виклики часу, які зумовлює глобалізаційно-полікультурний сектор.

На основі проведеного аналізу ми спробуємо екстраполювати отримані уявлення на безпосередній навчальний процес у ЗВО. Для цього від кожного «сектору» ми виділимо його освітній продукт – *«блок»*, *тобто теоретико-методологічні основи краєзнавчих знань, умінь, навичок, на основі яких формуватимуться однойменні фахові краєзнавчі компетентності.*

Я. Жупанський та В. Круль (1993) у своїй праці визначають краєзнавство як «цілісну, нерозривну і відкриту систему, яка функціонує у світі тривимірних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство) та соціум (соціальне краєзнавство)» (с.52-54). На основі цього дослідження ми спробуємо визначити *предметні блоки*:

1) власне географічний підблок: знання про основні географічні об'єкти та процеси на мезо-, макро-, та особливо, макрорівнях. Сюди входить переважна більшість фахових знань, здобутих студентами географічних факультетів, а саме: геологія, гідрологія, кліматологія, метеорологія, екологія, а також астрономія;

2) економіко-соціальний блок: знання та навички, отримані студентами із економіки, соціології, політології, маркетингу, менеджменту, макроекономіки;

3) історико-гуманітарний: загальні знання із світової та вітчизняної історії;

4) етнографо-культурологічний: знання, уміння та навички, набуті із культурології, етнографії як окремого спеціалізованого напрямку;

5) лінгвістично-філологічний: базові мовні та літературні компетентності студентів.

Методологічні блоки:

1) теоретичний підблок: загальні глибокі знання із всіх вище згаданих дисциплін та предметів для вироблення подальшої концепції краєзнавчої роботи;

2) практичний підблок: безпосередні уміння та навички, потрібні для польової та камеральної (лабораторної) дослідницької діяльності;

3) аналітичний: формування нових знань та висновків на основі обробки інформації, зібраної на двох попередніх етапах. Реалізується через

Науково-педагогічні блоки:

1) науково-дослідний: містить у собі компетенції, притаманні майбутнім науковцям-краєзнавцям для подальшого розвитку краєзнавства як наукового напрямку. Формується через наукову роботу студентів: курсові, магістерські роботи, тези та наукові статті для фахових публікацій;

2) педагогічно-краєзнавчий: необхідний майбутнім викладачам для опанування креативною педагогічною майстерністю при викладанні краєзнавства у ЗВО;

Інші блоки:

1) глобалізаційно-полікультурний: є особливим блоком, який є інтегральним та пронизує всі попередні блоки. У його основі лежать загальносвітові тенденції та явища, які є актуальними для всіх регіонів, незалежно від їх ієрархічного рівня (адміністративного, економічного, політичного, природно-кліматичного, туристичного та ін.). Сюди входять, наприклад, глобальне потепління, мультикультуралізм, міждержавні економічні альянси, митні та правові зони, мовні ареали і т.д.. Це і дозволяє нам виділити даний блок як невід'ємну частину краєзнавчих компетентностей, причому як таку, що зумовлює найбільшу динаміку

розвитку краєзнавства протягом останнього десятиріччя і як таку, що є найменшою мірою прогнозованою та дослідженою, а отже, і перспективною.

На нашу думку, компетентності, які необхідні для роботи з такою сферою знань та даних є порівняно новими (та недостатньо оформленими методологічно та дидактично): критичне мислення, робота із великими масивами даних, досконалі навички роботи із інтерактивними та «хмарними» технологіями; комунікативність, аналітичність розуму, синергетичні, синтетичні та симбіотичні методи роботи (для ефективної співпраці із іншими регіонами та обміну досвідом). Даний блок, на наш погляд, є структурно-функціональною «надбудовою» над попередніми групами блоків, оскільки запропонована схема відображає у собі весь комплекс існуючих логіко-практичних взаємозв'язків між ними.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проаналізувавши структурні взаємозв'язки у системі створення краєзнавчих знань, ми дійшли висновку, що кожен із чотирьох виділених нами суб'єктів цього процесу забезпечує відповідні освітні умови та засоби для формування краєзнавчих компетентностей у студентів ЗВО. Ці умови та засоби доцільно об'єднати у дидактичні блоки, кожен з яких має на меті сформувати ряд краєзнавчих компетентностей у студентів. Саме у такій загальній концепції ми вбачаємо подальше теоретико-методологічне обґрунтування тих чи інших дидактичних новацій у процесі формування краєзнавчих компетентностей у студентів ЗВО. Також вважаємо за потрібне у подальших дослідженнях поглибити вивчення взаємозв'язків між суб'єктами формування краєзнавчих знань, насамперед: детально оцінити роль та значення глобалізаційно-полікультурного сектора в описаній системі та дослідити складову предметного блоку – задля приведення змісту освітніх програм краєзнавчого циклу у відповідність до актуальних освітньо-професійних вимог суспільства.

Література

1. Жупанський Я. І., Круль В. П. До питання про географічні засади сучасного національного краєзнавства. Український географічний журнал. 1993. № 3. С. 52-55.
2. Шищенко П. Г. Сутність географічного краєзнавства. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2000. № 42. С. 1-2.
3. Шемшурина С. А. Формирование краеведческой компетенции подростков в дополнительном образовании : автореф. дис. ...канд. пед. наук). Ижевск, 2011. 23 с.

References

1. Zhupanskyi, Ya. I., & Krul, V. P. (1993). Do pytannya pro heohrafichni zasady suchasnoho natsionalnoho krayerznavstva. [To the question about the geographical foundations of modern national history]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, # 3, 52-55 (ukr).
2. Shyshchenko, P. H. (2000). Sutnist heohrafichnoho krayerznavstva. [The essence of geographical history]. *Krayerznavstvo. Heohrafiya. Turyzm*, # 42, 1-2 (ukr).
3. Shemshurina, S. A. (2011). *Formirovanie kraevedcheskoy kompetentsyi podrostkov v dopolnitelnom obrazovanii* [Formation of local lore competence of adolescents in additional education]. (Abstract of Doctor's Thesis in Education). Izhevsk (rus).

**ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРНЫХ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ В СИСТЕМЕ
КРАЕВЕДЧЕСКИХ ЗНАНИЙ И КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ****И. Н. Дубель**

Переживая переход от индустриальной модели экономики к «экономике услуг», отечественное краеведческое образование должно при этом учитывать опыт и существующие тенденции мировой практики: глобализацию культуры и туристфикацию украинской территории, подготовку специалистов-краеведов через компетентную модель обучения, диджитализацию образовательного процесса, увеличение исследовательской работы студентов и т.д. Понимая междисциплинарную природу краеведческих знаний, умений и навыков, мы должны комплексно исследовать современный процесс их формирования, выделить ключевые субъекты этого процесса и исследовать их влияние друг на друга. Именно посредством такого структурного анализа мы можем попытаться поддать коррекции формы и содержания образовательных программ краеведческого цикла в высших учебных заведениях для приведения их в соответствие с актуальными требованиями времени и общества.

В статье рассмотрено понятие «краеведческие компетентности» в контексте его междисциплинарной структуры. Обоснованы целостность и взаимообусловленность «краеведческих компетенций» как единого интегрального понятия. Исследована актуальная специфика функциональных взаимосвязей между секторами формирования краеведческих знаний. Выделены и объяснены значения структурных секторов в процессе формирования краеведческих компетенций у студентов высших учебных заведений (ВУЗ): предметный, дидактический, научно-педагогический и глобализационно-поликультурный. Коротко проанализированы роль и значение глобализационно-поликультурного блока краеведческих знаний в будущем развитии краеведения как трансдисциплинарного научно-образовательного направления, определено поле будущих исследований в этом аспекте.

Ключевые слова: краеведческие компетентности, краеведение, компетентностная модель, краеведческие знания, высшее образование.

FEATURES OF STRUCTURAL INTERACTIONS IN THE SYSTEM OF LOCAL CORE COMPETENCY AND KNOWLEDGE**I. M. Dubel**

While undergoing a transition from an industrial model of economy to a "service economy", local education should take into account the world practice and current trends: globalization of culture and tourism of the Ukrainian space, training of specialists in local lore through a competent model of study. Understanding the multidisciplinary nature of local lore, knowledge and skills, we need to comprehensively explore the contemporary process of their formation, identify the key actors in the process, and examine their impact on each other. It is through such structural analysis that we can attempt to justify the correction of the forms and content of educational programs of local lore in higher education institutions in order to bring them in line with the current requirements of time and society. The article presents the author's system of internal connections between educational subjects of local lore formation. Didactic blocks for local lore competences of students higher educational establishments are proposed. The concept of "local lore competency" is considered in the context of its interdisciplinary structure. The integrity and interdependence of "local core competency" as a single integrated concept is justified. The role and importance of the globalization-multicultural sector of local lore in the future development of local lore as a transdisciplinary scientific and educational direction are briefly analyzed, and the field of future research in this aspect is outlined. The article provides didactic recommendations for the organization of local lore in higher education.

Key words: Local history, local core competency; competency model; local core knowledge; interdisciplinarity; higher education.

Дубель Ігор Миколайович – аспірант кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг, Україна). E-mail: dubelim@kdpu.edu.ua

Dubel Ihor Mykolaiovych – Post-graduate student of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih, Ukraine). E-mail: dubelim@kdpu.edu.ua